

Dvjestota obljetnica rođenja Ivana Filipovića (1823. – 2023.) (organizatora hrvatskog učiteljstva i reformatora hrvatskog školstva)

Primljen: 9. 9. 2022.
Prihvaćen: 28. 11. 2022.
Pregledni rad
UDK 37(497.5)“18“
37(092) Filipović, I.

izv. prof. dr. sc. Snježana Dubovicki
orcid.org/0000-0003-4770-3371
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti,
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
sdubovicki@gmail.com, sdubovicki@foozos.hr

izv. prof. dr. sc. Emerik Munjiza
(u mirovini)
orcid.org/0000-0002-4135-4337
Velika Kopanica
emunjiza@gmail.com

Sažetak

Dvjestota godišnjica rođenja Ivana Filipovića prilika je pa donekle i obveza da se u mirnijoj demokratskoj atmosferi revalorizira njegov doprinos u organiziranju hrvatskog učiteljstva i reformiranju hrvatskog školstva. Objektivna valorizacija neke javne osobe moguća je samo ako se vrednuje u vremenu i prostoru u kojemu je djelovala, a ogleda u doprinosu u odnosu na postojeće stanje. Uz relevantnu literaturu za pisanje ovog rada korištena je objavljena građa i izvori, što se posebno odnosi na privatnu korespondenciju Ivana Filipovića.

U ovoj studiji znatno je proširena spoznaja u doprinosu Ivana Filipovića na stručnom organiziranju hrvatskog učiteljstva. Istaknut je niz novih spoznaja u doprinosu Ivana Filipovića u vanjskoj i unutrašnjoj reformi hrvatskog školstva. Neosporno je utvrđeno da je ukupni doprinos Ivana Filipovića u javnom i školskom području takav da ga možemo bez ograničenja uvrstiti u velikane hrvatskog školstva 19. stoljeća.

Ključne riječi: Ivan Filipović, stručne i staleške učiteljske udruge, vanjska i unutrašnja reforma školstva i nastave.

Uvod

Godine 2023. navršavaju se puna dva stoljeća od rođenja jednog od najpoznatijih hrvatskih učitelja, pedagoga i organizatora hrvatskog učiteljstva i školstva 19. stoljeća. Ovaj je značajni jubilej prilika i obveza da se osvrnemo na njegov ukupan rad i doprinos s posebnim naglaskom na područje organiziranja hrvatskog učiteljstva i reformiranje hrvatskog školstva.

Na značenje Ivana Filipovića ukazuje i podatak da se o njemu izrazito mnogo pisalo. Prema *Prilogu za bibliografiju radova o Ivanu Filipoviću* do 1984. godine objavljene su 143 bibliografske jedinice (Munjiza, 1985). Od 1984. godine objavljeno je još dvadesetak radova, tako da je moguće zaokružiti brojku na oko 160 bibliografskih jedinica.¹ Daleko najveći broj radova, njih 116, objavljeno je do Drugog svjetskog rata. U socijalističkoj Jugoslaviji objavljeno je 27 radova, a ostali su objavljeni u Republici Hrvatskoj. O širokom interesu za život i rad Ivana Filipovića ukazuje i podatak da su prilozi o njemu objavljeni u 70-ak različitih časopisa i listova. Najveći broj radova o Ivanu Filipoviću ima prigodni karakter. To su radovi pisani uz različite godišnjice: 45. godišnjicu rada, 100., 150. i 175. godišnjicu rođenja; 55. godišnjicu smrti, 150. godišnjicu osnutka Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. Uz radove postoje i nekrolozi, kao radovi pisani prilikom otkrivanja spomen ploče u Velikoj Kopanici 1903. godine (povodom njegove 80. godišnjice rođenja).

Znatno je skromniji broj cjelovitih monografskih djela napisanih o Ivanu Filipoviću. Neposredno nakon njegove smrti (1897. godine), njegov prijatelj i suradnik Davorin Trstenjak piše, a Hrvatski pedagoški zbor (kasnije Hrvatski pedagoško-književni zbor, HPKZ) izdaje monografiju *Život i rad Ivana Filipovića*. Ova monografija pisana je izrazito emocionalno, bez kritičke analize i aparata. To je zapravo jedina monografija posvećena isključivo Ivanu Filipoviću. Ogrizović, 1980. godine, piše djelo *Likovi istaknutih pedagoga I i II*. U tom djelu Ogrizović kritički propituje i valorizira rad šestorice istaknutih hrvatskih pedagoga (Ivana Filipovića, Marije i Skendera Fabkovića, Ljudevita Modeca, Mijata Stojanovića i Stjepana Basaričeka). Ovo djelo pisano je na temelju znanstvene metodologije i kritičkog aparata. Na kraju priloga o Ivanu Filipoviću nalazi se i njegova bibliografija u kojoj se navodi 128 radova za koje je sa sigurnošću utvrđeno da ih je napisao Ivan Filipović. Nakon 35 godina, 2015. godine, Vukasović piše djelo sličnog naziva *Likovi istaknutih hrvatskih pedagoga*. On je prikazao sedam hrvatskih istaknutih pedagoga, ali je pri pisanju imao drugačiji izbor od onoga o kojemu je pisao Ogrizović. Naime, Vukasović uz

---

¹ U navedenu brojku ne ulaze natuknice koje su objavljene u enciklopedijama, leksikonima i rječnicima.

Ivana Filipovića analizira i prikazuje rad i doprinos Stjepana Matičevića, Pavla-Vuka Pavlovića, Stjepana Patakija, Vjekoslava Koščevića, Zlatka Pregrada i Pere Šimleše.

Uz ova navedena djela o Ivanu Filipoviću objavljena su i dva zbornika radova. Povodom 100. godišnjice osnutka HPKZ-a, 150. godišnjice njegova rođenja i početka radova na Spomen-školi u njegovom rodnom mjestu (Velikoj Kopanici) održan je stručno-znanstveni skup nakon kojega je izdan zbornik radova *Ivan Filipović – učitelj učitelja*. U njemu su o životu i radu Ivana Filipovića napisali priloge šesnaestorica autora. Povodom njegove 170. godišnjice rođenja i 100. godišnjice smrti, 1994. godine u Velikoj Kopanici ponovno je održan znanstveno-stručni skup čiji je rezultat novi zbornik *radova* naslova *Prosudba djela Ivana Filipovića*. U njemu su šestorica autora u novim demokratskim uvjetima Republike Hrvatske revalorizirali rad i doprinos Ivana Filipovića.

Sve do 1990. godine gotovo se jednoglasno pisalo pozitivno o liku i djelu Ivana Filipovića s izuzetkom Miloša Jankovića, koji je 1959. godine napisao *Učiteljske portrete*. U njima izrazito pozitivno predstavlja jedanaest srpskih pedagoga, dok Filipovića predstavlja izrazito negativno, kao pobožnog i reakcionarnog čovjeka. Predmet analize nije stručni rad, nego subjektivan stav autora o javnom djelovanju Ivana Filipovića i njegovu sustavu vrijednosti. Na ovaj je rad vrlo argumentirano odgovorio Vukasović u članku *Nedosljednosti i proturječja Miloša Jankovića*.

Nakon stvaranja samostalne i demokratske Republike Hrvatske masovno se preispituju vrijednosti prošlog sustava i revaloriziraju doprinosi mnogih javnih radnika. Među ostalim, novoj revalorizaciji podvrgnut je i Ivan Filipović. Devedesetih godina prošlog stoljeća izlazi više priloga u kojima se Filipovića prikazuje kao izrazito negativnu ličnost, kao neprijatelja hrvatskog naroda (Biondić, 1994; Kujundžić, 1994). Oni ga sada prikazuju kao negativnu osobu, ali sa suprotnih konotacija od Jankovića, kao protivnika vjere, tvrdog antiklerikalca, izrazitog srboljupca i Jugoslavena. Ni njih ne zanima ukupan rad i doprinos Filipovića na unapređivanju hrvatskog školstva i organiziranja hrvatskog učiteljstva, nego se samo na temelju sumnjivih izvora i subjektivnih konstrukcija osvrću na njegov javni rad. O gradnji ocjena na sumnjivim izvorima i nedosljednoj metodologiji opširnije u Metodološkom okviru ove studije.

Ne samo da se o Filipoviću dosta pisalo, nego je i on bio izrazito plodan i raznovrstan književnik. Prema bibliografiji Vesne Babić Kranjec, Filipović je sigurno napisao 128 bibliografskih jedinica, a pretpostavlja se da je napisao još nepotpisane 194 bibliografske jedinice.²

---

² Ivan Filipović se ispod mnogih radova uopći nije potpisivao ili se potpisivao pseudonimima *Ivo Perić* i *Kopančanin*.

Ivan Filipović se u književnosti javlja ljubavnim i domoljubnim pjesmicama, kao mladić od nepunih 19 godina. Zbog objavljene domoljubne pjesme *Domородna utjeha* osuđen je na tešku kaznu zatvora. Prosvjetiteljstvu poklanja veliku pažnju i značenje i zbog toga piše i prevodi niz djela odgojnog karaktera za mladež i puk. U stručnim pedagojskim djelima analizira stanje u tadašnjem školstvu i predlaže niz promjena i inovacija. U reformi školstva razlikuje njezinu vanjsku reformu i unutrašnju didaktičko-metodičku reformu. Prevodio je s nekoliko svjetskih jezika. Samostalno ili u suradnji izdao je nekoliko hrvatsko-njemačkih rječnika. Uz ostalo je bio i urednik. Dvadesetak godina uređivao je *Književnu smotru* kao prilog *Napretku*. Pokrenuo je i uređivao dječji časopis *Bosiljak*, pa ga neki autori smatraju utemeljiteljem dječje književnosti u Hrvatskoj (Barić, 1994).

S obzirom na to da se o Ivanu Filipoviću dosta pisalo, postavlja se pitanje ima li smisla ponovno pisati o njegovom radu i doprinosu? Na navedeno pitanje ima nekoliko potvrdnih odgovora. S obzirom na ovaj rijetki jubilej, potrebno je da se čitatelji ponovno podsjetite ili upoznaju s doprinosom Ivana Filipovića u području organiziranja hrvatskog učiteljstva i reformiranja hrvatskog školstva. Znanstvena spoznaja je simptomatična i stalno traži novo propitivanje i novu valorizaciju u kojoj je moguće postojeću spoznaju dopuniti, odbaciti i ponuditi novu.

Metodološki okvir

Pri valorizaciji povijesne ličnosti ponekad se iz neznanja ili namjere primjenjuje neodgovarajuća metodologija koja može doprinijeti stvaranju iskrivljene i netočne slike valorizirane ličnosti. Među metodološke nekorektnosti moguće je navesti sljedeće:

1. Analizirana se osoba često ne smješta u prostor i vrijeme u kojemu je djelovala. Neki ju istraživači često procjenjuju sa suvremenih stajališta i vrijednosti. U kontekstu ove studije valja naglasiti da istraživana osoba nadilazi navedene okvire. No, njezine zasluge treba procijeniti i prema nadgeneracijskim kriterijima jer se u protivnome ne može utvrditi njeno stvarno povijesno značenje i doprinos ukupnom razvoju.
2. Pri valoriziranju poznate osobe selektivno se koriste izvori i građa. Moguće je da se koriste samo oni izvori koji će potvrditi unaprijed stvorenu pozitivnu ili negativnu sliku o valoriziranoj osobi.
3. Čest je slučaj da se selektivno i izvan šireg konteksta koriste pojedine misli kako bi se potvrdila željena slika valorizirane osobe.

4. Moguće je produžavanje pozitivne/negativne slike valorizirane osobe ako se nekritički preuzimaju poželjni radovi, a da se pri tome ne traga za novim izvornim dokumentima.
5. Kod osobe se vrednuje sve ono što nije dala prema suvremenim kriterijima, umjesto da se vrednuje sve ono što je novo dala u realnom vremenu i uvjetima (Dumbović, 1994). No, to ne znači da ne treba navesti i naglasiti i sve ono što je održivo i suvremeno.

Kako bi se izbjegle navedene metodološke zamke, doprinos Ivana Filipovića vrednovat će se prema sljedećim odrednicama: unutar postojećih društveno-političkih prilika, postojećeg školskog sustava i postojeće organiziranosti hrvatskog učiteljstva, a sve s ciljem prikazivanja potpunog i jasnog doprinosa Ivana Filipovića.

Za cijeloga životnoga vijeka Ivana Filipovića, Hrvatska se nalazila unutar Austrijskog carstva, ali sa specifičnim društveno-političkim prilikama. U ranom djetinjstvu i mladosti Filipović živi u izdvojenom vojničkom području koje je organizirano unutar Vojne krajine. U javni život ulazi domoljubnim pjesmama u vrijeme ilirskog pokreta s idejom ujedinjenja Hrvatske, izdvajanja iz Austrijskog carstva i stvaranja zajedničke države južnih Slavena. Filipović aktivno sudjeluje u narodnom i revolucionarnom pokretu 1848./49. godine. Sudionik je uvođenja apsolutizma i snažne germanizacije. U preuređenoj Monarhiji živi u uvjetima izrazite mađarizacije. Pred kraj života živio je u uvjetima vladavine narodnjaka, početne demokracije i političkog pluralizma koji na koncu opet zamjenjuje snažna mađarizacija u vrijeme bana Khuena-Hedervarija.

Otvaranje državnih škola u Hrvatskoj vezano je uz prosvjetiteljsko vladanje carice Marije Terezije (1740. – 1780.) i donošenje *Općeg školskog reda* 1774. godine.³ U građanskoj Hrvatskoj od 1845. godine školstvo je uređeno prema *Sustavu početnih učionica*, koji predviđa niže osnovne škole od dva godišta i više osnovne škole od dva godišta (Cuvaj, 1910, 3; 133–146). Ovim naredbama država je otvorila osnovno školstvo kao mogućnost, ali ne i kao zakonsku obvezu. To se posebno odnosi na područje Vojne krajine u kojemu je jezik školskog sustava bio njemački.

Početna stručnost učitelja bila je izrazito niska. Za službu učitelja bilo je dovoljno znati čitati i pisati. Prije otvaranja učiteljske škole u Zagrebu učitelji su se obrazovali pri normalnim školama, a kasnije kroz niže i više pedagoškijske tečajeve. Zbog slabe stručnosti, pa time i staleške svijesti, organiziranost učitelja bila je izrazito slaba. Jedini oblici organiziranosti bile su županijske/kotarske učiteljske skupštine koje je

---

³ Prema *Općem školskom redu* (1774) ustrojene su dvogodišnje trivijalne škole u sjeđištima župa ili satnija; trogodišnje glavne škole u manjim gradovima i četverogodišnje normalne škole u vojnim sjeđištima pukovnija.

organizirala vlast. Zbog navedene slabe stručnosti i organiziranosti, društveni i materijalni status tadašnjih učitelja bio je izrazito nepovoljan (Munjiza i Dubovicki, 2022; Dubovicki i Munjiza, 2021).

Filipović se školovao na njemačkom jeziku i njime se izvrsno služio, što mu je omogućilo da se u studijskim putovanjima upozna s organiziranim njemačkim školstvom i učiteljstvom te radovima istaknutih njemačkih pedagoga Friedricha Adolpha Diesterwega (1790. – 1866.) i Friedricha Dittesa (1829. – 1896.). Oba navedena pedagoga snažno su na pedagoškom planu na Filipovića utjecali svojim načelima „... čovječanskog odgoja, uloge škole u odgoju čovjeka za čovjeka na principima samorada. Obojica su bila na pozicijama slobodne škole, oslobođene crkvenog tutorstva i temeljene na znanstvenim spoznajama“ (Zaninović, 1985: 176–180). Bez poznavanja i uvažavanja navedenog okvira, nije moguće objektivno valorizirati i sagledati ukupan doprinos Ivana Filipovića u organiziranju hrvatskog učiteljstva i reformiranju hrvatskog školstva.

Rad i doprinos Ivana Filipovića pri organiziranju hrvatskog učiteljstva

Ivan Filipović vrlo rano uočava veze između stručnosti učitelja, njihove staleške organiziranosti i društveno-materijalnog položaja. On vrlo brzo sa spoznaje prelazi na djelovanje i u kratkom vremenu organizira učiteljske stručne i staleške udruge. Ponekad je bilo teško razlučiti stručne od staleških udruga, no one se u ovoj studiji na određen način razdvajaju. Prvi koraci na stručnom području primjećuju se kod Filipovića još za vrijeme njegovoga rada u Požegi (1854. – 1863.). On u školi otvara učeničku knjižnicu, a u mjestu pokreće inicijativu za otvaranje mjesne knjižnice. Za vrijeme službovanja u Požegi vršio je funkciju zapisničara u podžupanijskoj (kotarskoj) učiteljskoj skupštini i u njoj bio izrazito aktivan (Kempf, 1895).

Staleške udruge hrvatskih učitelja

Radi razumljivosti u odnosu na zatečeno stanje, dobro je sagledati i stanje prije Ivana Filipovića. Također, Ivana Filipovića potrebno je promatrati i iz vremena njegovoga početnoga školovanja i početne učiteljske službe (1842. godine).

Učiteljska zadruga

Školski propis *Sistem početnih učionica*, kao i raniji školski propisi, nisu predviđali instituciju učiteljskih mirovina, što je u posebno težak položaj dovodilo njih, njihove udovice i djecu-siročad (Sustav, Cuvaj, 1910, 3; 133–146). Uočivši problem

i mogući način rješenja, Filipović sa suradnicima⁴ 1865. godine saziva prvu učiteljsku skupštinu u Zagrebu. Na navedenoj skupštini sudjelovalo je 68 učitelja. Na istoj skupštini formirana je Učiteljska zadruga. Ivan Filipović i Vjenceslav Marik napisali su *Pravila učiteljske zadruge, društva za potporu učiteljske siročadi*. Osnovni zadatak Zadruga bio je „(..) da se brine za potporu i uzgoj učiteljske siročadi učiteljah, učiteljicah i podučiteljah svih pučkih i glavnih i s ovima združene realne i preparandijske učione u Hrvatskoj i Slavoniji“ (Pravila, prema Ogrizović, 1980; 43).

Za predsjednika Zadruga izabran je Filipović, za tajnika Tomislav Ivkanec, a za blagajnika Ljudevit Modec. Da je Zadruga ispunjavala svoj osnovni cilj, potvrđuje *Izveštaj o desetogodišnjici učiteljske zadruge iz 1875. godine*. Prema navedenom *Izveštaju* do sada je potporu primilo preko 9000 učiteljske djece, a trenutno ju prima pedesetero djece (Izveštaj, *Napredak*, 1875). Kako je školski zakon iz 1874. godine regulirao mirovine učitelja, njihovih udovica i djece, Učiteljska zadruga postaje suvišnom. Ona je formalno radila do 1891. godine. Kamate iz postojeće glavnice i dalje se koriste za potporu učiteljske siročadi, a glavnica se pretvara u *Zakladu učiteljske zadruge* do formiranja fonda za izgradnju učiteljskog konvikta koji će se kasnije koristiti za uzdržavanje djece u konviktu (Munjiza, 1984).

Ustav pučke škole u trojednoj kraljevini

Prvi zaključak novo formirane Učiteljske zadruge bio je imenovanje radne skupine za izradu dokumenta o prijedlogu preustroja pučke škole. Filipović i suradnici⁵ iste su godine dovršili tekst i predali ga Naukovnom saborskom odboru kako bi ga uvrstio u saborsku proceduru. *Ustav* je rađen na temelju ranijih školskih propisa iz 1845. i 1861. godine. *Ustav* ima ukupno 80 članaka, svrstanih u više poglavlja. V. poglavlje i članci od 34. do 43. posvećeni su učiteljskim plaćama i mirovinama. Osnovne plaće ne mogu biti niže od zatečenih, a na njih se dodaju mjesni dodatci prema troškovima života (selo-grad), funkcionalni dodatci (za službu ravnatelja) i primanja u naravi (stan, drva, učiteljski vrt). Učiteljska služba stegnuta je samo na školsku službu i službu orguljanja uz posebno plaćanje.⁶ *Ustav* uvodi instituciju mirovina za učitelje i nasljedno pravo za njihove udovice i siročad. Prema *Ustavu* mirovina se

---

⁴ Kao suradnici se navode: Vjenceslav Marik, Ferdo Vuksanović, Anton Irgolić i Josip Posavec.

⁵ Uz Filipovića su na prijedlogu radili Skender Fabković, Antun Irgolić, Vjenceslav Marik, Ljudevit Modec, Josip Posavec, Ivan Šah i Ferdo Vukasović.

⁶ Do tada su učitelji u nereguliranim uvjetima morali obavljati sljedeće službe: orguljanje, zvonjenje, opijevanje i naricanje na groblju, pjevanje na misama zadušnicama, sudjelovanje u blagoslovu kuća i prikupljanja crkvenog lukna, tajničke službe u različitim udrugama i u popisu stanovništva.

stječe već nakon 5. godine službovanja i iznosi 1/6 pune mirovine. Svakih pet godina mirovina se uvećava za 1/6, iz čega slijedi da se u punu mirovinu odlazi s 30 godina službe (*Ustav*, Cuvaj, 1910, 5; 77). O *Ustavu* su raspravljala kotarska učiteljska društva i dala mu apsolutnu potporu. O *Ustavu* se oglasio i zagrebački kardinal Haulik prilogom *O nastavi i uzgoju mladeži*. Kao nepoželjnosti u *Ustavu* Haulik navodi: odvajanje obrazovanja od vjere, školu bez vjere, a kao posebnu nepoželjnost navodi oduzimanje nadzora Crkvi nad radom učitelja i škola i uvođenju svjetovnog stručnog nadzora (Cuvaj, 1910, 5; 90–106). *Ustav* nije došao do saborske rasprave, ali su mnogi prijedlozi, kao što je zakonsko reguliranje učiteljskih plaća i obveza, mirovina i njihovo nasljeđivanje, svjetovnost škole i stručnog nadzora uvršteni u prvi hrvatski školski zakon iz 1874. godine.

Učiteljski konvikt⁷

Nakon donošenja školskog zakona iz 1874. godine, kojim su regulirana učiteljska primanja, njihove mirovine i nasljedna prava udovica i djece, Učiteljska zdruga postaje suvišnom. Kao što je ranije navedeno, ona formalno prestaje s radom 1891. godine. Prema odluci upravnog odbora preostala sredstva trebala su se koristiti za potporu učiteljske siročadi i kao početni kapital za gradnju učiteljskog konvikta. Prilikom otvaranja hrvatskog učiteljskog doma 1889. godine, Filipović je predložio da se za siromašnu učiteljsku djecu u Zagrebu izradi konvikt i za isti je izradio *Pravila*. No tadašnji resorni ministar, dr. Iso Kršnjavi, nije htio odobriti *Pravila* i time je odgođen početak gradnje konvikta. *Pravila* nisu odobrena zbog toga što je Filipović bio u konstantnom sukobu s crkvenim vrhom te zato što je u *Pravilima* isključio svećenike iz odgoja i uprave. Obrazloženje je bilo lukavije i perfidnije – da je Filipović došao u sukob s mlađom generacijom, što se događa većini starijih ljudi. Tek pošto je Filipović napustio vodstvo Saveza hrvatskih učiteljskih društava (u daljnjem tekstu SHUD), 1892. godine, i za novog je predsjednika izabran Stjepan Basariček, *Pravila* su odobrena. Konvikt je dovršen 1899. godine i otvoren četiri godine poslije Filipovićeve smrti. Do otvaranja konvikta siromašna su učiteljska djeca privremeno bila smještena u Hrvatskom učiteljskom domu.

Savez hrvatskih učiteljskih društava

Padom Bachova apsolutizma i dolaskom na vlast narodnjaka, počinje kratko razdoblje demokratizacije u vrijeme kojega je donesen Mažuranićev školski zakon iz 1874. godine. Osamdesetih godina 19. stoljeća pogoršavaju se društveno-političke prilike, što se preklapa s banovanjem Khuena-Hedervarija. Germanizaciju zamjenju-

⁷ Konvikt je stari naziv za učenički dom, dom za smještaj siromašne učiteljske djece.

je još agresivnija mađarizacija. Budući da je Vojna krajina razvojačena 1881. godine, započeo je proces njezinog uključivanja u sastav civilne Hrvatske, a istovremeno počinje i proces donošenja novog zajedničkog hrvatskog školskog zakona. U novim uvjetima najavljuje se novi, znatno restriktivniji školski zakon u odnosu na prava i obaveza učitelja. Prema najavama je moguće skraćivanje učiteljskog obrazovanja, smanjivanje plaća, produžavanje radnog vijeka i zabrana udaje učiteljica. Posljednja, treća, opća učiteljska skupština održana je 1878. godine u Osijeku. Hrvatski pedagoško-književni zbor (HPKZ), kao izrazito stručna organizacija, nije imala dovoljno snage ni načina da se ozbiljnije suprotstavi najavljenim promjenama. No, Filipović se ne predaje i uskoro pokreće novu stalešku udrugu hrvatskih učitelja.

Prilikom obilježavanja 10. godišnjice prvog hrvatskog školskog zakona, 1884. godine, Filipović predlaže i pokreće inicijativu udruživanja kotarskih učiteljskih društava u SHUD. Prema ustaljenoj praksi Filipović je priredio *Pravila* koja su usvojena na upravnom odboru HPKZ-a. Prema usvojenim *Pravilima*, SHUD može vladi predlagati rezolucije o stanju u školstvu, kao i mjere poboljšanja. Vlada nije prihvatila prijedlog da članovi SHUD-a mogu biti učitelji iz Dalmacije, Istre i Bosne jer se bojala prevelike snage udruženih učitelja. Nakon prihvaćenih prijedloga vlade, *Pravila* su odobrena i za prvog je predsjednika izabran Filipović uz istovremeni izbor i upravnog odbora⁸ (Žalac, 1974). Učitelji su pokazali izrazitu zainteresiranost za rad SHUD-a, tako da su se ubrzo učlanila 44 kotarska učiteljska društva. SHUD je okupljao impozantan broj učitelja. Od 2300 učitelja u SHUD se učlanilo njih 1468 ili oko 68 % (*Službeni glasnik*, 1886). Vlada je tihim mjerama „podijeli pa vladaj“ paralizirala rad SHUD-a. Razdorom među učiteljima na godišnjoj skupštini, 1892. godine, s mjesta predsjednika maknut je Filipović, a umjesto njega je izabran/postavljen za vladu znatno povoljniji Stjepan Basariček.

„Gospodo moja, činim Vas pozornim da ne birate u Savez dalje za predsjednika g. Filipovića, već g. Basaričeka. Filipović nije dobro viđen kod visoke vlade, dočim je g. Basariček tamo persona grata.“ (Istinoljub, 1900)

U kratkom vremenu (od 20-ak godina), između 1865. i 1885. godine, hrvatski učitelji organizirali su nekoliko značajnih staleških udruga i poduzeli niz aktivnosti u poboljšavanju općeg društveno-materijalnog položaja hrvatskog učiteljstva. Pri tome je neosporna presudna uloga i doprinos Ivana Filipovića.

---

⁸ U upravni odbor SHUD-a uz Filipovića su izabrani Stjepan Basariček, Miroslav Cugšvert, Skender Fabković, Tomislav Ivkanec, Ante Irgolić, Milan Kobali, Đuro Kuten, Ljudevit Modec, August Matoš i Mirko Tkalec.

Učiteljske udruge, aktivnosti i ideje u ravnoteži stručnih i staleških

Hrvatski učiteljski dom

Na osnivačkoj skupštini SHUD-a Filipović je predložio gradnju Hrvatskog učiteljskog doma, kao središnje institucije (zgrade), staleškog, stručnog i pedagoškog rada hrvatskih učitelja. Prema zamisli Filipovića, u Hrvatskom učiteljskom domu treba se nalaziti sjedište središnjeg odbora SHUD-a, sjedište upravnog odbora HPKZ-a, klub učiteljica, pedagoška knjižnica, pedagoški arhiv i muzej. Kratko se vrijeme u Hrvatskom učiteljskom domu (između 1893. i 1899. godine) nalazi internat za učiteljsku siročad, čiju funkciju nakon izgradnje preuzima učiteljski konvikt.

Uz novac iz Učiteljske zadruge širokim je društvenim i kulturnim akcijama prikupljen potreban novac i u svega godinu dana (između 1888. i 1889. godine) Dom je sagrađen. I danas se u tom Domu nalazi sjedište HPKZ-a, sjedište učiteljskih sindikata, pedagoška knjižnica Davorin Trstenjak, arhiv i muzej i uprava Školskih novina.

Opće hrvatske učiteljske skupštine

Ivan Filipović i Stjepan Basariček o trošku vlade su 1870. godine sudjelovali kao gosti na 19. općoj skupštini njemačkih učitelja. Filipović je bio toliko oduševljen organizacijom njemačkog školstva i učiteljstva da je iste godine napisao i izdao knjigu *Bečke pedagojske slike* i počeo pripreme za održavanje Prve opće hrvatske učiteljske skupštine. Filipović je organizirao tri opće hrvatske učiteljske skupštine. Prva je bila 1871. godine u Zagrebu, druga 1874. godine u Petrinji, a treća 1878. godine u Osijeku. Na sve je tri skupštine obnašao funkciju predsjedatelja. Na navedenim se skupštinama raspravljalo o temeljnim problemima hrvatskog školstva i učiteljstva.

Na Prvoj općoj učiteljskoj skupštini temeljno je pitanje bilo opće stanje u hrvatskom školstvu: dužina trajanja opće pučke škole i preparandije, odnos između škole i vjere, odnosno položaj učitelja i svećenika u školi. O položaju vjere u školi Filipović je bio znatno radikalniji od svojih suradnika Stjepana Basaričeka i Mijata Stojanovića. Filipović je zauzimao stav da i vjeronauk u školi trebaju predavati učitelji. Od tog je stava odustao, pod pritiskom svojih suradnika, i vjeronauk u školama ostaje u kompetenciji svećenika. U korigiranom stavu, prema Filipoviću, škola mora biti svjetovna, a crkvi ostaje nastava vjeronauka i čudoredni odgoj, a sve ostalo mora se temeljiti na znanosti.⁹ Dok ona ne dođe pod isključiv nadzor zemaljske vlasti, a unutarnje joj se ravnanje isključivo povjeri stručnim osobama, dotle je svaka dru-

---

⁹ Filipovićev stav o odnosu crkve i škole ima dosta dodirnih točaka sa suvremenim stanjem i odnosima.

ga krparija uzaludna (Filipović, 1870). Na istoj se učiteljskoj skupštini razmatrao i prijedlog prvog hrvatskog školskog zakona, posebno s pozicije materijalnog i društvenog položaja učitelja, kao i mjera za njihovo daljnje stručno usavršavanje i napredovanje. Školovanje učitelja valja produžiti, a učitelje osloboditi od svih neškolskih aktivnosti pa i od obaveze orguljanja (Prva obća hrvatska učiteljska skupština, 1871). Na skupštini je bilo oko 1000 učitelja što je za ono vrijeme bio veliki broj i dobar odaziv. Kao gosti na skupštini bili su učitelji iz Bosne, Srbije, Crne Gore, Dalmacije, Slovenije, Češke i Švicarske. Posebnu važnost skupštini dao je Dittes koji je sudjelovao u raspravama.

Središnja tema na Drugoj općoj učiteljskoj skupštini bila je cjeloživotno stručno usavršavanje učitelja. Središnji referat podnio je Sebald Cihlar na temu *Kako da se daljnje obrazovanje pučkih učitelja promiče i unapređuje?* U svom referatu Cihlar predlaže individualne i kolektivne oblike, samostalnim čitanjem pedagogijske literature i kroz kotarska učiteljska društva. Uz navedeno još predlaže otvaranje učiteljskih knjižnica i čitaonica, slanjem na studijska putovanja u inozemstvo i otvaranjem studija pedagogije na zagrebačkom sveučilištu (Druga obća hrvatska učiteljska skupština, 1874).

Po pitanju stručnog usavršavanja i napredovanja Filipović je već ranije bio sličnoga mišljenja. Poznate su Filipovićeve misli o tome da učitelj kad izađe iz učiteljske škole, „(...) nije još niti može biti svršenim učiteljem, nego on mora da se i nadalje i dok je živ i iskustvom i znanjem u svom pozivu usavršava.“ (Trstenjak, 1897)¹⁰ I s ove učiteljske skupštine upućeni su zahtjevi prema vladi da u školski zakon uvrsti materijalnu sigurnost učitelja, učiteljske mirovine i izjednačavanje prava i dužnosti učitelja i učiteljica (Druga obća hrvatska učiteljska skupština, 1874).

Na Trećoj općoj učiteljskoj skupštini središnja je tema bila idejna – odnos materijalizma i idealizma u školi i nastavi. Skupština je prednost dala idejnoj orijentaciji. Cilj školstva i škole ne može biti stvaranje potrošačkog društva. Raspravljalo se i o sudjelovanju učitelja u javnom, a posebno u političkom životu. Učitelji moraju aktivno sudjelovati u javnom životu, ali se ne mogu spustiti na poziciju politikantstva „(...) koji bi samo djelovali pred izbore po gostionicama uz gulaš i vino“ (Filipović, 1859; Treća opća hrvatska učiteljska skupština, 1878). To je ujedno bila i posljednja opća učiteljska skupština. Sljedeća se planirala održati u Bosni, ali zbog novonastalih političkih prilika Austro-Ugarske okupacije Bosne, ona nije održana. Na staleškom području opće hrvatske učiteljske skupštine zamijenio je već opisani SHUD-a, a na stručnom području HPKZ.

¹⁰ I sadašnja koncepcija cjeloživotnog obrazovanja temelji se na sličnim načelima i oblicima.

Stručne udruge hrvatskih učitelja

Hrvatski pedagoško-književni zbor

Kako bi se mogla operacionalizirati koncepcija i strategija permanentnog stručnog usavršavanja, Filipović pokreće inicijativu za osnivanje takve udruge koja će djelovati pod nazivom HPKZ. Početne uvjete za permanentno stručno usavršavanje moguće je naći u pokretanju prvog pedagoškog časopisa u Hrvatskoj – *Napretka*. *Napredak* su pokrenuli učitelji glavne zagrebačke učione 1859. godine.¹¹ Filipović se ne nalazi među osnivačima, ali je u prvom godištu objavio više svojih radova. Filipović u međuvremenu intenzivno radi na osnivanju HPKZ-a i izrađuje ogleđna pravila koja šalje na uvid svojim suradnicima. „(...) Ja sam na sebe uzeo obavezu da izradim osnovu za takvo društvo, a tu ću osnovu dakako za odobravanje poslati svojim suradnicima“ (Ogrizović, 1980). Tu tvrdnju pored ostalih potvrđuje Mijat Stojanović. „(...) Ja sam ih mahom pregledao i slažem se s Vama u svemu, i rado i veselo u svemu drage volje potpisujem iste“ (Pisma Mijata Stojanovića, 1843 – 1877).

HPKZ je konačno utemeljen 30. rujna 1871. godine, kada su mu odobrena *Pravila*. Prema usvojenim je *Pravilima* HPKZ društvo kojemu je svrha širiti opću i stručnu obrazovanost hrvatskih učitelja koju će realizirati izdavanjem stručne literature, otvaranjem knjižnica i čitaonica, slanjem istaknutih učitelja na studijska i inozemna putovanja (Pazman, 1974). Prvi članovi upravnog odbora¹² i osnivači obvezali su se da će bez naknade po jedno djelo za objavljivanje ustupiti HPKZ-u. Već sljedeće godine pri HPKZ-u je otvorena knjižnica kojoj je Filipović poklonio više knjiga iz svoje privatne knjižnice.

Izdavačka politika bila je izrazito humanističko-demokratske orijentacije, što svjedoči podatak da je prvo djelo koje je izdao HPKZ bila *Didaktika* Jana Amosa Komenskog (1871. godine). Zbog takve izdavačke politike HPKZ je došao u otvoreni sukob s vlašću, što će rezultirati padom/ostavkom Filipovića. Nakon izdavanja trećeg djela, *Emil ili o odgoju* J. J. Rousseau, crkva je isto djelo stavila na indeks i preko vlasti tražila da se ono povuče. Upravni odbor bez prisustva Ivana Filipovića usvojio

---

¹¹ *Napredak* u kontinuitetu izlazi od 1859. godine. Do 1945. godine izlazi pod tim nazivom, kada mijenja ime u *Pedagoški rad*, da bi poslije 1990. godine izlazio ponovno pod nazivom *Napredak*. HPKZ preuzeo je izdavanje 1873. godine i u kontinuitetu ga izdaje i sada.

¹² Osnivači i prvi članovi upravnog odbora HPKZ-a uz Filipovića su bili: Mijat Stojanović, Ljudevit Modec, Skender i Marija Fabković, Ante Truhelka, Bartol Francelj, Vjenceslav Marik, Janko Tomić, Tomislav Ivkanec, Franjo Stjepanek, Stjepan Basariček, Sebald Cihlar i Mijat Stojanović.

je zaključak o povlačenju *Emila*, što je uvjetovalo ostavku Ivana Filipovića. Vlada je učinila presiju na odbor da popovima volju ispuni (Pismo Andrije Kneževića, 1889).

Sve dotada stvorene institucije uz naglašenu prisutnost i doprinos Filipovića bile su u funkciji stručnog i staleškog udruživanja hrvatskog učiteljstva s ciljem poboljšavanja njihovog društvenog i materijalnog statusa, ali i u funkciji unapređivanja hrvatskog školstva.

Rad Ivana Filipovića na reformiranju hrvatskog školstva

U dosadašnjim radovima o Ivanu Filipoviću ovo područje izazvalo je najmanje pažnje. Obično se ono veže uz analizu njegovih *Bečkih pedagoških slika* u kojima iznosi iskustva o organiziranom njemačkom školstvu s ciljem da ih uz kritičku analizu ugradi u naš školski sustav. Uz to se više taksativno navode njegova djela i članci iz didaktičko-metodičkog područja organizacije nastave. No, pažljiva analiza njegovih djela vezanih uz školsko zakonodavstvo ukazuje na njegovu cjelovitiju koncepciju vanjske i unutarnje organizacije školskog sustava, škole i nastave.

Vanjska reforma školskog sustava i škole

Filipović je kao učitelj radio prema školskom administrativnom propisu *Sustavu početnih učionica* iz 1845. godine. Prema navedenome sustavu djelovale su dvogodišnje niže i dvogodišnje više pučke škole. Dvogodišnje pučke škole bile su u pravilu jednorazredne.¹³ Ova naredba preporučivala je odvojeno obrazovanje dječaka i djevojčica gdje god je to moguće: u posebnim zgradama, smjenama ili prema rasporedu sjedenja. U sjedištima župa preporučivalo se otvaranje nižih, a u trgovištima i manjim gradovima viših pučkih škola. Više pučke škole bile su uvjet za nastavak školovanja. Ovaj sustav bio je diskriminatoran po pitanju obrazovanja djevojčica jer je predviđao posebne naukovne osnove za djevojčice iz prostog puka, imućnijih roditelja i odličnijeg staleža (Cuvaj, 1910, 3; 133-1469). Ako je postojao treći razred, u njega su mogli prijeći samo odabrani. „U III. razred pripušta se samo onaj mladić koji pred ravnateljem položi dodatni ispit uz privolu učitelja i katahete“ (Cuvaj, 1910, 3; 145), iz čega slijedi da je u praksi funkcioniralo neobvezno dvogodišnje školovanje.

Prijedlog novog školskog sustava za narodne učionice u trojednoj kraljevini zbog raspuštanja Sabora 1861. godine nije sankcioniran, tako da se i dalje nastavilo raditi prema *Sustavu početnih učionica* iz 1845. godine. Pri osnivanju Učiteljske zadruge 1865. godine, odlučeno je da se u Sabor uputi dokument o preuređenju pučkog školstva. Ta je uloga povjerena komisiji na čijem je čelu bio Filipović. Komisija je

---

¹³ Prema modelu jednorazrednih škola, sva godišta idu u istu učionicu i s njima istovremeno radi jedan učitelj.

izradila dokument pod nazivom *Ustav pučke škole u trojednoj kraljevini* i uputila ga u saborsku proceduru. Navedeni *Ustav* imao je 80 članaka i nastavne osnove za sve razrede.

Ustav predviđa trogodišnje niže i dvogodišnje više pučke škole. Svi koji ne nastavljaju školovanje poslije nižih pučkih škola obavezni su polaziti opetovnice¹⁴ do navršene 15. godine života. Prema ovom se prijedlogu u svakom mjestu u kojemu ima 60 i više polaznika osniva niža pučka škola, a u sjedištima župa osnivaju se više pučke škole. Ovim su prijedlogom opće pučke škole produžene na tri (pet) godina uz obaveznu opetovnicu. Prema ovom se prijedlogu uz svećenički nadzor uvodi i svjetovni stručni nadzor kroz instituciju županijskih školskih nadzornika/ravnatelja. Nastavu vjeronauka organizira i nadzire Duhovni stol, a upravni i stručni nadzor nadziru svjetovni državni nadzornici. Navedeni dokument predlaže da se učitelje oslobodi svih izvanškolskih obveza osim orguljanja, koje treba posebno platiti.

Isti zakon regulira i materijalni status učitelja. Uz osnovnu plaću predviđeni su funkcionalni dodatci (ravnateljstvo), mjesni dodatci (mjesto stanovanja), petogodišnji dodatci (vjernost službi) i materijalna primanja (stan, drvarina i vrt). Učitelji bi prema ovom prijedlogu u punu mirovinu odlazili s 30 godina službe. U mirovinu bi mogli ići već nakon pet godina i ona bi iznosila 1/6 pune mirovine i tako bi se za svakih pet godina povećavala za 1/6. Učiteljske mirovine nasljeđuju njihove udovice i djeca ako ostanu siročad (Cuvaj, 1910, 5; 74–89). Isti dokument predviđa dvogodišnje učiteljske škole, ali prije toga se mora imati završena mala gimnazija ili mala realka. Uz učiteljske škole moraju obvezno biti i vježbaonice. Od pedagoških predmeta obvezno se teorijski i praktično uče i primjenjuju: pedagogija, didaktika i metodike, uz obveznu psihologiju (Cuvaj, 1910, 5; 74–89).

O *Ustavu* se pozitivno izrazilo hrvatsko učiteljstvo i dalo mu podršku kroz kotarska učiteljska društva. O *Ustavu* se oglasio i zagrebački kardinal Juraj Haulik (1788. – 1868.) člankom *O nastavi i uzgoju mladeži*. U kritičkoj opservaciji zamjera da su u navedenom prijedlogu zanemarene kršćanske vrijednosti u odgoju, da se obrazovanje nespretno odvaja od vjere, a posebno se protivi tome da se svećenicima oduzme nadzor nad radom učitelja i škola (Cuvaj, 1910, 3; 90–106).

Iako je *Ustav* ušao u saborsku proceduru, rasprava o njemu nije održana i nije usvojen kao školski zakon. No mnogi njegovi prijedlozi: produžavanje opće pučke škole, uređenje preparandija, sigurniji i povoljniji položaj učitelja, uvođenje institucije nasljednih mirovina, oslobađanje učitelja od izvanškolskih aktivnosti ući će u prvi

¹⁴ Opetovnica je oblik produžnog obrazovanja. Još se naziva i nedjeljna škola jer se održavala u pravilu nedjeljom. U njoj su se ponavljali sadržaji iz prethodnog školovanja uz naglasak na praktičan rad.

hrvatski školski zakon iz 1874. godine. Na temelju iznesenoga ne može se nijekati Filipovićeva vizija reformiranja školstva kao ni utjecaj u praktičnoj primjeni kroz prvi hrvatski školski zakon.

Filipović je bio prisutan i izrazito aktivan i pri donošenju drugog hrvatskog školskog zakona iz 1888. godine. Vojna je krajina 1881. godine razvojačena i integrirana u civilnu Hrvatsku. Do tada je školstvo na području Vojne krajine bilo regulirano školskim propisima¹⁵ sa snagom zakona. Školstvo na području civilne Hrvatske organizirano je prema školskom zakonu iz 1874. godine. Kako su na području jedne države postojala dva zakona, počele su pripreme za donošenje jedinstvenog školskog zakona.

Resorno ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u *Napretku* iz 1882. godine iznosi vizije novog školskog zakona pod naslovom *Revizija školskog zakona*. Na službenu verziju reagirala je stručna javnost. U *Napretku* počinju izlaziti članci pod nazivom *Osvrt na reviziju predstojećeg školskog zakona*.¹⁶ U *Osvrtu na reviziju školskog zakona* opširno se analiziraju prijedlozi iz *Revizije* i argumentirano nude protuprijedlozi u sljedećim područjima: o nužnosti zakonodavne stabilnosti kao preduvjeta školskog napretka; o potrebi nove vanjske organizacije školskog sustava; o boljem stručnom obrazovanju učitelja i permanentnom stručnom usavršavanju; o učiteljskim plaćama i mirovinama kao i o jednakom pravnom položaju učitelja i učiteljica; o stručnom nadzoru hrvatskog školstva i o novoj organizaciji učiteljskih škola.

Stabilnost školskog zakonodavstva, između ostalog, doprinosi stabilnosti i napretku školskog sustava. Nije poželjna česta i brza izmjena zakona što graniči s improvizacijama i eksperimentiranjima u čemu su Hrvati pravi majstori.¹⁷ No ta je promjena bila nužna iz navedenih razloga, ali se u *Reviziji* najavljavao niz odredbi

---

¹⁵ Na području Vojne krajine postojali su sljedeći školski propisi: *Propis o nastavi u pučkih učionah na području Vojne krajine*; *Propis o obrazovanju učiteljah i učiteljicah za pučke učione u Vojnoj krajini*; *Propis o uređenju pravnih odnošajah učiteljstva u pučkih učionah Vojne krajine*; *Propis o nadzoru učionah u Vojnoj krajini*; *Nastavna osnova za pučke učione*.

¹⁶ U pedagoškoj historiografiji nema jasnoće oko ova dva članka. Ogrizović i drugi autori Filipoviću pripisuju članak *Revizija školskog zakona*, a drugi se prešućuje. To nastavlja i drugi istraživači vjerojatno slijedeći njega. U članku *Revizija školskog zakona* jasno piše da je to prijedlog vladine komisije. Stručnoj javnosti, odnosno Filipoviću, valja pripisati članak *Osvrt na predstojeću reviziju školskog zakona*. Prije nego što se ovaj članak počeo objavljivati, o njemu je provedena stručna rasprava unutar HPKZ-a. U daljnjem ćemo radu taj članak tretirati kao Filipovićev.

¹⁷ Svjedoci smo nestabilnosti školskih zakona i u suvremenoj Hrvatskoj. U 30-ak godina poslije 1990. godine školski zakoni, njihove izmjene i dopune mijenjane su 30-ak puta (Dubovicki i Munjiza, 2021).

koje su za školstvo i učiteljstvo lošije i nepovoljnije u odnosu na postojeći Zakon iz 1874. godine.

Hrvatska je tada imala jedan od najkraćih školskih sustava. U većini tadašnjih europskih država uvedeno je šestogodišnje pa i osmogodišnje školovanje. U Hrvatskoj je zadržana četverorazredna škola¹⁸. Filipović se u *Osvrtu* zalaže za uvođenje šestogodišnje škole s mogućnošću prelaska na osmogodišnju. U početku bi se šestogodišnje škole nalazile u selima, a osmogodišnje u gradovima. „Dajte nam najprije šestogodišnje škole, a kako će se one uvesti za to ćemo se na vrijeme pobrinuti“ (Filipović, 1882, 478).

Kao što je ranije navedeno, Filipović uviđa vezu između stručnosti učitelja, njihove organiziranosti i društveno-materijalnog položaja. Nužno je osigurati stručnije obrazovanje učitelja i oblike doživotnog stručnog usavršavanja. Znanost se neprestano razvija. Tko njezin razvoj i napredak ne slijedi, taj nužno zaostaje. Kao i u tjelesnom, tako i u duhovnom području nema stagnacije, tko ne napreduje taj nazaduje (Filipović, 1882). Dio permanentnog stručnog usavršavanja učitelja u kompetenciji je državnih vlasti i realizira se kroz zemaljske i podžupanijske (kotarske) učiteljske skupštine. Filipović predlaže da se zemaljske učiteljske skupštine zbog ekonomičnosti održavaju svake četvrte, a podžupanijske (kotarske) svake druge godine. Te učiteljske skupštine trebaju dobiti ovlasti predlaganja rezolucija vladi u odnosu na uređenja školstva i položaja učitelja. Ostali dobrovoljni oblici stručnog usavršavanja ostaju unutar učiteljskih stručnih udruga.

Filipović uočava jednu nelogičnost pri izricanju disciplinskih mjera učiteljima u odnosu na druge javne službenike. Ako se učitelj u disciplinskom postupku ne proglasi nevinim, a ipak ostane u službi njemu se od plaće oduzima suma koja je isplaćena drugom učitelju koji ga je zamjenjivao u tijeku disciplinskog postupka. Takva mjera ne postoji ni u jednoj drugoj službi i Filipović zahtjeva da se ova nepravda ispravi u novom zakonu (Filipović, 1882).

Filipović uočava namjeru da se u novom zakonu smanje ili ograniče mnoga dotadašnja materijalna prava učitelja. Između ostaloga se uočava zlouporaba pri namještanju podučitelja. Podučitelji su imali znatno manju plaću od učitelja. U pravilu bi ih trebalo namještatati samo iz nužde, kada nema učitelja ili kao učiteljske pomagače. Vlasti izigravaju ovu instituciju i namještau podučitelje i tamo gdje nema opravdanja, samo kako bi uštedjeli na izdatcima. Čak i grad Zagreb masovno koristi ovu instituciju. U Zagrebu je namješteno šest podučitelja i četiri podučiteljice.¹⁹ Isto tako,

---

¹⁸ Četverorazredna škola mogla je trajati i pet godina jer je tadašnji zakon kao mogućnost predviđao dva godišta četvrtoga razreda.

¹⁹ Zagreb je tada imao pet općih pučkih škola bez vježbaonica. U njima je radilo ukupno 20 učitelja, iz čega slijedi da je točno 50 % bilo u statusu podučitelja.

protivi se prijedlogu da se ravnateljski dodatak isplaćuje tek u onim školama u kojima rade tri učitelja, do sada je isplaćivan ako su u školi radila dvojica učitelja.

Navedeno se, također, protivi prijedlogu da učiteljice primaju svega 80 % od plaće koja slijedi za učitelja. Ako je rad dobar, onda je dobar bez obzira na spol i zbog toga je umanjenje plaća učiteljicama neopravdano i nepravedno. No u odnosu između učiteljica i učitelja Filipović je davao i diskutabilne prijedloge. „Mi dakle za uzgoj muškaraca ne smatramo nikako sposobnim žene, t. j. učiteljice.²⁰ Izuzetno u slučaju manjka učitelja, učiteljice bi mogle raditi u prvom i drugom razredu“ (Filipović, 1882, 548).

U *Reviziji školskog zakona* učiteljima se nastoje uskratiti ili stegnuti neka dotadašnja prava. Učiteljima se nastoje ukinuti/reducirati prava na prihod od zemljarije.²¹ S druge se strane od učitelja očekuje da mlade uvode u racionalno gospodarstvo, „(...) to je kao da nekoga učite plivati na suhom (...)“ (Filipović, 1882, 574). Filipović se isto tako protivi reduciranju prava na petogodišnji dodatak samo do 20 godina službe. U *Reviziji* se predlaže reduciranje mirovinskih prava učitelja bez obzira na to što je formiran mirovinski fond u kojemu participiraju i učitelji.²² Filipović se protivi prijedlogu produžavanja radnog staža na 40 godina. Kao dokaz i primjer navodi neke države u kojima se u mirovinu odlazi sa znatno manje radnoga staža. U Srbiji učitelji u mirovinu odlaze s 35 godina, u Rusiji s 30 godina, a u Sibiru s 15 godina radnog staža (Filipović, 1882).

Država kao osnivač ima pravo upravljanja i nadzora nad školstvom preko svojih državnih i nižih organa vlasti. Filipović se apsolutno zalaže za stručno-svjetojni nadzor. Na nižim – općinskim razinama stručni je nadzor upitan. Školstvo je jedino područje u kojemu nestručnjak može nadzirati rad stručnjaka (Dubovicki i Munjiza, 2022; 2021). Zbog toga se Filipović zalaže za stručni nadzor školstva kroz instituciju županijskih školskih nadzornika, a crkvi se ostavlja nadzor nad nastavom vjeronauka. Ako zakonski ostane institucija općinskih školskih nadzornika, valja ju stegnuti samo na upravni dio, a nikako ne na stručno didaktičko-metodičko područje (Filipović, 1883).

U *Osvrtu na predstojeću reviziju školskog zakona* Filipović značajnu pažnju poklanja reformiranju učiteljskih škola. Dosta originalna teza jest da se u obrazovanju

---

²⁰ Prema Filipoviću postoji razlika u odnosu na spol, muškarci su bistriji, imaju logičniji sud, jaču volju, a žene su nježnije, imaju življu maštu, slabiju volju i fizičku snagu.

²¹ Prema carskom patentu iz 1857. godine učitelji su za službu orguljanja od crkvene općine dobivali prihod u naravi zemlje ili livade.

²² Učitelji u mirovinski fond prve godine rada uplaćuju 27 % od godišnje plaće, a sljedećih godina 2 % godišnje plaće. U isti fond učitelji prilikom ženidbe uplaćuju ženidbeni doprinos u iznosu od 50 forinti.

učitelja odvoji opće od stručnog obrazovanja. Filipović predlaže da se u učiteljske škole upisuju učenici sa završenom velikom gimnazijom ili velikom realkom, čime bi njihovo opće obrazovanje bilo završeno. U tom bi slučaju učiteljska škola trajala dvije godine samo sa stručnim predmetima uz obveznu pedagošku praksu²³ (Filipović, 1883). Sadašnje rješenje, prema kojemu svršeni gimnazijalci uz volontiranje odmah mogu raditi u pučkim pa čak i u građanskim školama, nije dobro (Filipović, 1883). Učiteljsko zvanje je složeno, slojevito i odgovorno. Zbog toga je za učiteljsko zvanje potrebno solidno opće obrazovanje, izvrsno poznavanje struke i metodike, pedagoški eros i čudoredno ponašanje (Filipović, 1883). Filipović se protivi ukidanju ženske učiteljske škole u Zagrebu jer bi time ostala samo ženska učiteljska škola sestara milosrdnica sv. Vinka, što zapravo znači da u školskom sustavu ne bi bilo svjetovnih učiteljica (Filipović, 1883).

U školovanju učitelja prednost daje neinternatskom tipu učiteljskih škola. „Trpanje množine djece među četiri zida čin je protunarodan i protuuljudben.“ (Filipović, 1883: 214) Učitelji se ne mogu obrazovati kao svećenici i vojnici. Izrazitu prednost prema mjestu osnivanja daje velikim gradovima.²⁴ Kao prednost velikoga grada Zagreba navodi: širi društveni okvir i bolju socijalizaciju, kulturnu širinu sredine, bolju dostupnost drugih prosvjetnih institucija, zadovoljavanje drugih potreba mladih ljudi kao i vlastiti prosperitet u školovanju svoje djece (Filipović, 1883). Filipović je kroz dva zakonska prijedloga *Ustava pučke škole* i *Osvrt na predstojeću reviziju školskog zakona* javnosti ponudio reformu školskog sustava od opće pučke škole do učiteljskih škola. Pritom se izrazito zalagao za bolji materijalno-društveni položaj učitelja kao i za unapređivanje njihove stručnosti. Možda je moguće prigovoriti da mu ideje nisu originalne, ali mu se mora priznati dobro poznavanje školskih prilika u svijetu i poticanje kod njih onoga što je najnaprednije.

Unutarnja organizacija škole i nastave

Filipović je dao i značajan doprinos na području unutarnje didaktičko-metodičke organizacije škole i nastave. U tom je području znakovit njegov članak *O unutarnjoj školskoj organizaciji* objavljen 1881. godine u *Napretku*, u brojevima 4., 5., 6., 7. i 8. Kao temeljni didaktički problem uočava rad u nepodijeljenoj jednorazrednoj školi s maksimalnih 80 učenika.²⁵ U takvim je uvjetima gotovo nemoguće organizirati od-

²³ U prijelaznom razdoblju moglo bi se upisati i s malom gimnazijom ili realkom u prvi razred, dok bi se oni s velikom gimnazijom ili realkom upisivali u drugi razred.

²⁴ U to je vrijeme bilo razmišljanja o ukidanju učiteljske škole u Zagrebu i ostanku u Petrinji.

²⁵ Tadašnji školski zakoni propisivali su da se razred dijeli ako se u njemu tri godine uzastopce nalazi više od 80, 160 ili 240 učenika.

gojno-obrazovni rad. Dok učitelj direktno radi s jednim razredom, svi ostali moraju samostalno raditi (tzv. tihi rad). Dodatni je problem u tome što je zakon omogućavao upis učenika u bilo koje doba godine. U takvoj školi ne da ima četiri godišta, nego ih ima i znatno više (Filipović, 1881).

Filipović predlaže maksimalni rad s dva godišta i to tako da jedno godište po- hađa nastavu prije podne, a drugo poslije podne, što osigurava direktan rad učitelja s oba godišta. Isto tako Filipović kao problem uočava prevelik broj učenika i nemo- gućnost ostvarenja načela individualizacije koje svesrdno podržava. Preveliki broj djece grob je individualizaciji. „(...) podčasnik ima za vanjsku dresuru 8-10 momaka (vojnika), a učitelju se daje da uzgaja 100 i više djece, tu nema obuke, a nema ni dresure“ (Filipović, 1881: 97).

Kao nužan odgojni cilj ističe načelo skladnog i svestranog razvoja učenika. Pot- pun čovjek nije jednostrano, nego svestrano obrazovan i odgojen (Filipović, 1881). Među učiteljima mora vladati načelo jedinstvenosti. „(...) što da kažemo o praksi kada jedan učitelj drugog učitelja pred učenicima ogovara“ (Filipović, 1881: 114.) Prema Filipoviću se načelo jedinstvenosti može poticati i razvijati na sljedeće načine: nastavnim planom i programom, disciplinskim redom, međusobnom hospitacijom,²⁶ održavanjem oglednih predavanja, djelovanjem ravnatelja. „Ravnatelj i učiteljski zbor neka budu jedno tijelo“ (Filipović, 1881: 116).

Za usvojene dobre nastavne rezultate nužno je dobro poznavati učenike „(...) nepoznavanje učenika je kretanje po mraku.“ (Filipović, 1881: 139) Zbog navedenog je učiteljski kontinuitet u istom razredu poželjan i nužan. Uspješnom nastavnom radu doprinosi i poznavanje lokalne sredine, njezin odnos prema školi i učitelju, kao i odnos obitelji prema školi i učitelju.

Prije objavljivanja taj je članak čitan, raspravljen i usvojen na glavnoj skupštini HPKZ-a, čime je dobio i legitimnost hrvatskog učiteljstva. Filipović je sve do ime- novanja za županijskog školskog nadzornika (1875. godine), radio kao učitelj prak- tičar u pučkoj, glavnoj i višoj djevojačkoj školi. Kao rezultat dugogodišnje učiteljske prakse i poznavanja pedagoških tendencija objavio je više didaktičko-metodičkih članaka.

U metodičkom je smislu značajnu pažnju poklonio početnom čitanju i pisanju. Kako bi učiteljima olakšao rad, 1855. godine priredio je *Uporavnik, upute za upo- rabu Početnice i Čitanke*. U *Napretku* iz 1859. godine objavio je dvije rasprave iz područja početnog čitanja i pisanja *Stupnjevi čitanja* i *Zglasivanje i čitanje*. Zalaže

---

²⁶ Hospitacija – prisustvovanje nastavi jednog učitelja drugom učitelju radi razmjene iskustva.

se za upotrebu suvremenije metode slijevanja i napuštanje zastarjelih metoda šlabkovanja i slovkanja²⁷.

Za potrebe više djevojačke škole na kojoj je radio, objavio je dva udžbenika *Kratku stilistiku za građanske i više djevojačke škole* i *Kratku povijest književnosti hrvatske i srbske za građanske i više djevojačke škole*. U nekoliko navrata bio je član komisije za odobravanje školskih čitanki. Zalagao se za to da se u čitankama nalaze i prilozi iz kulture, posebno iz područja nacionalne kulture.

Iz nekoliko njegovih objavljenih radova vidljiva je njegova humanistička orijentacija i poštivanje ličnosti svakog učenika. Bio je protivnik bilo kakvog vrijeđanja učeničkih ličnosti. „Zar je čudo da ovako dijete, napokon i samo misli da je zbilja glupo i stepeno, te misleći da iz njega nikad ništa ne može biti i samo se zapusti“ (Ogrizović, 1980: 72).

Demokratičnost i humanistička orijentacija vidljiva je iz njegove rasprave *Naputak za županijske školske nadzornike*. Tražio je od školskih nadzornika da učitelje ohrabri, da im pomogne te da budi u njima interes za pedagošku literaturu. Školski nadzornici moraju biti stručni autoriteti, a prema svom položaju inovatori i reformatori te svoje stavove u svakoj prilici javno iznositi, zastupati te prema mogućnosti i pisati o njima (Pazman, 1974). Školsku disciplinu shvaćao je kao odgojni put i pomoć prema samodisciplini. Bio je izraziti protivnik nametnute, vanjske discipline (Filipović, 1859).

Premda Filipović nije napisao cjelovito didaktičko djelo, iz njegovih udžbenika, priručnika i članaka naš poznati pedagog i didaktičar dr. Pero Šimleša zaključuje da su Filipovićeve ideje i dalje suvremene i upotrebljive (Šimleša, 1974).

Književni rad Ivana Filipovića

Osim profesionalnog učiteljskog poziva, uz organizaciju hrvatskog učiteljstva i reformiranje hrvatskog školstva, Filipović je prisutan i u hrvatskoj književnosti. Filipović je plodan i raznovrstan književnik. Utvrđeno je da je napisao 128 bibliografskih jedinica, a pretpostavlja se da je napisao još 194 bibliografske jedinice bez potpisa ili pod pseudonimima (Ogrizović, 1980). Njegovi stručni radovi predstavljani su u prethodnim dvama poglavljima. U ovom će se poglavlju navesti samo izbor djela iz ostalih književnih područja.

Filipović se u književnosti javlja relativno mlad, kao devetnaestogodišnji mladić, ljubavnim i domoljubnim pjesmicama. Njegove su domoljubne pjesmice na pozicija-

---

²⁷ U metodi šlabkovanja izgovaraju se puni nazivi slova, a iz toga napisana riječ. Na primjeru riječi brat to izgleda ovako: buki-rci-az-tvrdo=brat, a po metodi slovkanja be-er-a-et=brat.

ma ilirizma, kao snažna protuteža germanizaciji. Kako je već navedeno, Filipović je zbog svoje pjesmice *Domorodne utjehe* objavljene 1852. godine u 38. broju *Nevena* osuđen na kaznu zatvora.

Filipović je izraziti, pa i pretjerani, zastupnik prosvjetiteljstva. Smatra da se prosvjećenjem može znatno unaprijediti i poboljšati gospodarski i društveni život. Zbog toga piše ili prevodi niz djela prosvjetiteljskog karaktera za mladež i puk kao što su: *Franje Hoffmanna 150 čudorednih pripovijedaka za mladež obojega spola* (1865); *Franje Hoffmanna trideset i dvije pripovijetke za mladež, Jagodnjak sbirka pjesama i pripovijedaka* (1878); *Ezopove basne I i II* (1890); *Kraljević Marko u narodnih pjesmah sa slikom Markovom* (1880); *Tobolac raznog cvetja za dobru i pomljivu mladež naroda srpsko-ilirskoga u četiri dijela* (1850). Nekoliko je godina (1858., 1859. i 1860.) izdavao i *Narodnu knjigu Koledar* za puk.

Filipović je uz navedeno bio prevoditelj, urednik i priređivač. Samostalno ili sa suradnicima napisao je više hrvatsko-njemačkih rječnika: *Novi rječnik hrvatskoga i njemačkog jezika I i II* dio, (s Deželićem, Modecom i Šimončićem); *Hrvatsko (srpsko) njemačka besjedovnica* (1890); *Knjižnica pomoćna za hrvatsko-njemačko jezikoslovje u pučkih učionah* (1870); *Žepni rječnik hrvatskog i njemačkog jezika* (1878). Filipović je bio svojevrsni poliglot jer je prevodio s njemačkog, engleskog, francuskog i nekoliko slavenskih jezika.

Filipović je dvadesetak godina uređivao *Književnu smotru* kao prilog *Napretku* i jedno je vrijeme uređivao *Hrvatski sokol*. Godine 1864. pokrenuo je i uređivao dječji časopis *Bosilje*, tako da ga neki teoretičari svrstavaju među utemeljitelje dječje književnosti u Hrvatskoj (Barić, 1994). S obzirom na očekivani opseg i najavljenju svrhu ove studije, književni rad Ivana Filipovića, osim stručno-pedagogijskog prikazan je isključivo pregledno-taksativno.

Javni rad Ivana Filipovića

Javni rad moguće je odrediti kao javno iznesene stavove i djelovanje prema društveno-političko-kulturnim prilikama u kojima je javna osoba djelovala. U ovom području vlada veliko nesuglasje pa postoje i kontradiktornosti u procjeni stavova i doprinosa Ivana Filipovića. Neki autori (Biondić, 1994; Kujundžić, 1994) ulogu i doprinos Ivana Filipovića vežu isključivo uz njegov javni rad i to s pozicija sustava vrijednosti i ideologije suvremenog doba. Tako Janković, kao negativan stav i djelovanje Ivana Filipovića, navodi njegov pretjerani klerikalizam, da bi tog istog Filipovića Biondić i Kujundžić vrednovali kao zadržtog antiklerikalca. U analizi javnog rada Ivana Filipovića zadržat će se metodološka korektnost i njegov doprinos vrednovati s obzirom na prostor i vrijeme u kojem je živio i djelovao.

Filipović se u javni život uključio relativno mlad, ali ipak pri kraju ilirskog pokreta. Ilirski je pokret shvaćao kao čin domoljublja, što je očekivao i od drugih intelektualaca – domoljuba. Neke je svoje pjesme prije objave slao na uvid svom starijem prijatelju Andriji Torkvatu Brliću, a u jednom mu pismu piše o razlogu. „Nu zato ti ju šiljem, da vidiš, da se ja ipak trudim sa ilirštvom sve više i više želim upoznati“ (Pismo A. T. Brliću, 28. VII. 1842.). U domoljubno kolo poziva muškarce, mladež, ali i žene (*Gospođama i djevojkama Slavjanskim*). Iz ciklusa njegovih domoljubnih pjesama najpoznatija je *Domoljubna utjeha* zbog koje je osuđen na zatvorsku kaznu, koju je i odslužio.

U okviru ilirskog opredjeljenja valja posebno naglasiti žestoki otpor mađarizaciji i germanizaciji. Na odluku mađarskih staleža, koju je privremeno sankcionirao austrijski car – da svi javni službenici kroz deset godina moraju naučiti mađarski jezik, reagirao je izrazito burno. Ja neću učiti mađarski jezik pa makar morao tražiti mjesto u Srbiji, Crnoj Gori ili čak u Rusiji (Ogrizović, 1980).

Istu opasnost Filipović vidi i u germanizaciji, posebno nakon uvođenja Bachova apsolutizma. Prema Filipoviću narodni duh je potpuno zamro. „Duha narodnog baš ni iskre, dapače nijemština je ovdje većma zavladała nego li u Zagrebu. Ruglo je i sramota kako ovdje svijet ni deset riječi ne progovori, a da nekoliko njemačkih ne pomiješa. A osobito ženskadija, ona rado njemčari“ (Pismo A. T. Brliću, 30. XI. 1854.).²⁸

Slavensku (pa i sveslavensku) ideju shvaćao je kao i većina iliraca kao protutežu germanizaciji i mađarizaciji. Smatrao je to oblikom oslobođanja i stvaranja samostalne slavenske države. Koliko god je bio zagrijan za slavensku i sveslavensku ideju u rijetkim trenutcima intime, ukazivao je i na određenu dozu sumnje i kolebanja, što se posebno odnosi u odnosima prema Rusima. „Bojim se samo prokletog Rusa, on je krvava Aždaja slobode evropejske i slavjanske. Bojim se, da neće svoje u Poljskoj krvi ogreznule pandže dalje pružiti, jer onda zbogom slobodo, zbogom narodnosti, zbogom svemu što je narodu sveto i drago“ (Pismo A. T. Brliću, 12. III. 1848.).

Filipović je aktivno sudjelovao u narodnom predrevolucionarnom pokretu²⁹ 1848./49. godine. U više mjesta rodne Slavonije (Vinkovcima, Babinoj Gredi, Velikoj Kopanici), organizira narodne skupove i priprema stanovništvo na narodni otpor i pokret protiv Mađara. U pismu A. T. Brliću javlja da su u tom smjeru počele i vojne vježbe. „Ovih ćemo se dana vježbati započeti. Parola nam je Hajd na vruga do Budima, smrt Mađarima, a ovo zadnje počinje i pozdrav u Gradišci bivati.“ (Pismo A.

²⁸ Radi se o Požegi u kojoj je tada Filipović radio kao učitelj.

²⁹ Treba razlikovati narodni preporod kao nacionalno buđenje svijesti od narodnog pokreta kao predrevolucionarnog raspoloženja naroda uoči revolucije 1848./49. godine.

T. Brliću, 16. IV. 1848.) Narod je nestrpljiv i jedva čeka da počnemo rat s Mađarima. Filipović je kao dobrovoljac sudjelovao u ratu protiv Mađara. Bio je izvjestitelj kod trećeg bataljuna. Dravu su prešli 30. rujna, a već je 7. listopada bio zarobljen i vraćen u Gradišku. Početnu politiku bana Josipa Jelačića je iskreno podržavao. Dok je kasnije držanje bana Josipa Jelačića osuđivao.

Filipovićeov stav prema vjeri i Crkvi nije moguće tumačiti jednostrano bilo kao klerikalno ili antiklerikalno. Njegov stav prema vjeri i crkvi znatno je složeniji i nijansiraniiji. Filipović potječe iz izrazito religiozne obitelji. Poznato je da mu je otac Josip bio izrazito religiozan. U užoj obitelji imao je dva svećenika, brata Ferdu i ujaka Adama Filipovića Haldentalskog. Filipović nikada nije nijekao svoju religioznost, što je vidljivo iz jednog pisma upućenog A. T. Brliću. „(...) strašno je bez vjere i ufanja živjeti. Čovjek mora imati vjeru, a kroz ovu ufanje i ljubav, i tu vjeru neka mu nitko bezčasnom rukom ne narušava.“ (Pismo A. T. Brliću, 12. III. 1848.) Svoju osobnu religioznost izrazio je i kroz pjesmicu *Božja dobrot*a (Da je ovaj život samo / do vječnosti traje put). Određene dileme prisutne su oko pojmova vjerske tolerancije i indiferentizma. Filipović vjersku toleranciju tumači kao poštivanje vlastite i tuđe vjeroispovijesti. „Tko može kazati, da je njegov način bogoštovlja miliji i ugodniji negoli drugi (...). Ljubite svaki svoju vjeroispovijest i smatrajte sebi najbolju, a druge vjeroispovijesti štujte.“ (Pismo Dragutinu Hircu, XV-20, pisma 1–2) Ni njegovi najbliži suradnici nisu shvaćali vjersku toleranciju na taj način, nego kao opće načelo koje vrijedi za sve vjere, a to vodi u nihilizam i indiferentizam. „Jer kada bi to načelo zavlдалo svaka je vjera istinska i prava, onda bi ljudima svejedno postalo vjerovati u ovo ili ono. Komu je svejedno u što vjeruje na koncu ne vjeruje u ništa.“ (Pismo A.T. Brlića, 2. II. 1848.) Zbog sličnog shvaćanja Duhovni stol je zatražio zabranu *Tobolca* i onemogućavao zaposlenje Filipovića u javnom školstvu, dok se nije javno u *Katoličkom listu* odrekao napisanog stava.

Filipović je bio u čestom i gotovo kontinuiranom sukobu s crkvenim vrhom zbog odnosa škole i nastave prema vjeri i Crkvi. Ranije je spomenuto da je Filipović vrlo rano, već 1850. godine došao u sukob s crkvenim vrhom zbog misli iznesenih u *Tobolcu*. Na njegov prijedlog *Ustava za pučke učionice* također je reagirao crkveni vrh (kardinal Haulik). Mnoge odredbe u njemu s crkveno-vjerskih pozicija ocijenio je neprihvatljivim, a posebno se protivio ukidanju crkveno-svećeničkog nadzora u školama. Novi sukob između Filipovića i crkvenog vrha dogodio se prilikom izdavanja Rouussovog *Emila ili o odgoju*. Crkveni je vrh ovo djelo proglasio nepoželjnim i zatražio očitovanje upravnog odbora HPKZ-a kao izdavača. Budući da je upravni odbor bez prisustvovanja Ivana Filipovića prihvatio stav vrha katoličke crkve, Filipović je napustio članstvo u upravi HPKZ-a. Novi sukob između Filipovića i crkvenih vlasti, preko državnih institucija dogodio se prilikom odobravanja *Pravila* za grad-

nju učiteljskog konvikta. Filipović je u *Pravilima* isključio svećenike iz upravljačke strukture konvikta. *Pravila* nisu odobrena dok nije došlo do pada Ivana Filipovića u SHUD-u. Nakon što je SHUD za predsjednika izabrao Stjepana Basaričeka, *Pravila* su odobrena i pokrenuta je gradnja učiteljskog konvikta.

Ove navedene sukobe Ivana Filipovića nije moguće tumačiti kao protuvjerske, nego kao različite koncepcije škole i prosvjete u tadašnjem hrvatskom društvu. Filipović se zalagao za slobodnu svjetovnu školu, nastavi temeljenoj na znanosti i svjetovnom stručnom nadzoru. No, Filipović time nije isključio vjerski odgoj iz škole. On se zalaže da vjeronauk ostaje u školi, crkva ga organizira i nadzire. Školu i odgoj tumači na religioznim vrijednostima. „Svrha je narodnoj školi u sadanjem vijeku čudoredno-religiozni odgoj“ (Filipović, 1881). Kad se govori o odnosu Filipovića prema Crkvi i vjeri treba razlikovati: njegovu osobnu religioznost, vjersko-čudoredni odgoj u školi, slobodnu i na znanosti utemeljenu nastavu, vjersku toleranciju, kao i odnos vjere i prosvjećivanja.

„Sa svim što je učinio, Ivan Filipović je trajno i krupnim slovima zacrtao svoje ime u političkoj i kulturnoj povijesti, u povijesti školstva i pedagoške misli u Hrvatskoj. Njegovo ga sveukupno djelo visoko uzdiže iznad njegovih suvremenika i s punim pravom ga nazivamo učiteljem hrvatskih učitelja.“ (Ogrizović, 1980, 92)

Sa sigurnošću možemo reći da je Ivan Filipović svojim idejama i djelima bio daleko iznad svojih suvremenika. Strastveno se borio za učiteljstvo i učiteljski dignitet ostavljajući iza sebe mnoga stručna, znanstvena i književna djela koje govore sama za sebe. O njegovoj veličini svjedoče i nazivi današnjih četiriju osnovnih škola na području Republike Hrvatske koje ponosno nose njegovo ime: u rodnoj Velikoj Kopanici³⁰, Gradu Zagrebu³¹, Osijeku³² i Račinovcima³³.

---

³⁰ Osnovna škola „Ivan Filipović“ Velika Kapanica, dostupno na: <http://os-ifilipovic-velikakapanica.skole.hr/skola>.

³¹ Osnovna škola Ivana Filipovića Zagreb, dostupno na: <http://os-ifilipovica-zg.skole.hr/>.

³² Osnovna škola Ivana Filipovića Osijek, dostupno na: <http://os-ifilipovica-os.skole.hr/>.

³³ Osnovna škola „Ivan Filipović“ Račinovci, dostupno na: <http://os-ifilipovic-racinovci.skole.hr/>.

Literatura

- Bačić Kranjec, V. (1965). Društveno politički lik Ivana Filipovića (s bibliografijom radova). *Zbornik za historiju školstva*, 2, 95–110.
- Barić, N. (1994). Književni rad Ivana Filipovića. U D. Pazman, M. Ogrizović, V. Puževski (ur.), *Ivan Filipović - učitelj učitelja* (str. 49–55). Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Bežen, A. (2021). Stožerna nacionalna udruga hrvatskog učiteljstva, 150. obljetnica Hrvatskoga pedagoško-književnog zbora. *Napredak*, 162 (3–4), 219–246.
- Biondić, I. (1994). Masovni bijeg ispod Filipovićeve kape. *Vjesnik*, 28. III. 1994.
- (1874). *Druga obća hrvatska učiteljska skupština u Petrinji*. Zagreb: Centralni odbor općih hrvatskih učiteljskih skupština.
- Dubovicki, S., Munjiza, E. (2021). Management and Supervision in Croatian School Education in the Historical Context and Continuity. *Croatian Journal of Education*, 23(4), 989-1041. <https://doi.org/10.15516/cje.v23i4.4267>
- Dumbović, I. (1994). Ivan Filipović u prostoru i vremenu. U H. Vrgoč (ur.), *Prosudba djela Ivana Filipovića* (str. 13–21). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Istinoljub (1900). Tko je kriv padu Filipovića? *Učiteljski glasnik*, 172-173.
- Janković, M. (1959). *Učiteljski portreti*. Beograd: Savez pedagoških društava Jugoslavije.
- Kempf, J. (1895). U spomen nezaboravnom Ivanu Filipoviću. *Napredak*, XXXVI (47), 713-715.
- Kujundžić, N. (1994). Filozofizam Ivana Filipovića Jove. *Vjesnik*, 19. II. 1994.
- Munjiza, E. (1984). Ivan Filipović - predvodnik naprednog hrvatskog učiteljstva. *Magistarski rad*. Zagreb: Sveučilišta u Zagrebu, Filozofski fakultet, OOUR za pedagogiju.
- Munjiza, E. (1985). Prilog za bibliografiju radova o Ivanu Filipoviću. *Pedagogija*, 85(4), 492-506.
- Munjiza, E., Dubovicki, S. (2022). *Povijesni pregled vođenja i upravljanja u hrvatskom školstvu i školama*. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Ogrizović, M. (1980). *Likovi istaknutih pedagoga I*. Zagreb: Školske novine.
- Pazman, D. (1974). Ivan Filipović i Hrvatski pedagoško književni zbor. U M. Ogrizović, D. Pazman, V. Puževski (ur.), *Ivan Filipović - učitelj učitelja* (str. 43–48). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- (1871). *Prva obća hrvatska učiteljska skupština*. Zagreb: Centralni odbor Prve obće hrvatske učiteljske skupštine.
- (1882). Revizija školskog zakona. *Napredak*, XXIII (28), 442-448; (29) 460-464; (30) 479-481; (31) 495-498; (32) 513-516.
- Šimleša, P. (1974). Ivan Filipović kao naš suvremenik. U M. Ogrizović, D. Pazman, V. Puževski (ur.), *Ivan Filipović - učitelj učitelja* (str. 9–14). Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- (1878). *Treća obća hrvatska učiteljska skupština*. Zagreb: Centralni odbor općih hrvatskih učiteljskih skupština.
- Trstenjak, S. (1897). *Život i rad Ivana Filipovića*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Vukasović, A. (1959). Nedosljednosti i proturječnosti Miloša Jankovića. *Život i škola*, 8, 5-6.
- Zaninović, M. (1985). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.

Žalac, T. (1974). Ivan Filipović osnivač SJUD-a i drugih institucija. U M. Ogrizović, D. Pazman, V. Puževski (ur.), *Ivan Filipović - učitelj učitelja* (str. 49–56). Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Izvori i objavljena građa

- Filipović, I. (1845). Djevojkama i gospođama slavjanskim. *Zora dalmatinska*, 1845, 46.
- Filipović, I. (1852). Domородna utjeha. *Neven*, 1852, 38.
- Filipović, I. (1855). *Uporavnik za Početnicu i Čitanku u prvom razredu katoličkih učionica u austrijskom carstvu za učitelje i pripravnike*. Beč: Troškom c. k. prodavaonice školskih knjigah.
- Filipović, I. (1859). Zglasivanje i čitanje. *Napredak*, I, 20.
- Filipović, I. (1859). Stupnjevi čitanja. *Napredak*, I, 36.
- Filipović, I. (1859). Međusobna odnošenja učitelja. *Napredak*, I, 211.
- Filipović, I. (1870). *Bečke pedagogijske slike*. Zagreb: Lav Hartmann i drugovi.
- Filipović, I. (1881). O unutarnjoj školskoj organizaciji. *Napredak XXII*, (4) 53-55; (5) 73-74; (6) 93-97; (7) 113-116; (8) 133-136.
- Filipović, I. (1882). Osvrt na predstojeću reviziju školskog zakona. *Napredak*, XXIII (29), 457-460; (30) 473-478; (31) 489-494; (32) 505-513; (33) 526-531; (34) 545-554; (35) 573-585; (36) 593-600.
- Filipović, I. (1883). Osvrt na predstojeću reformu školskog zakona. *Napredak*, XXIV (1) 2-9; (3) 37-40; (4) 53-56; (5) 69-74; (8) 117-121; (9) 133-139; (11) 165-170; (12) 181-187; (13) 197-200; (14) 213-218; (15) 229-234; (16) 245-249; (35) 549-553.
- Pisma Ivana Filipovića Andriji Torkvatu Brliću* od: 28. VII. 1842., 12. III. 1848., 16. IV. 1848. I 30. IX. 1854. Slavonski Brod: Arhiv porodice Brlić.
- Pismo Andrije Torkvata Brlića Ivanu Filipoviću* od 2. II. 1848. Slavonski Brod: Arhiv porodice Brlić.
- Pismo Ivana Filipovića Dragutinu Hircu*. Zagreb: Arhiv HAZU.
- Pismo Mijata Stojanovića Ivanu Filipoviću* od 20. VIII. 1871. Zagreb: Sveučilišna i nacionalna knjižnica.
- Pismo Andrije Kneževića Ivanu Filipoviću* od 27. XI. 1889. Zagreb: Arhiv hrvatskog školskog muzeja.
- (1875). Izvještaj o desetogodišnjici Učiteljske zadruge. *Napredak XVI* (29), 462-463; (30) 478-479; (31) 494-495; (35) 558-559.
- (1886). Izvješće o stanju pučkog školstva. *Službeni glasnik kr. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjel za bogoštovlje i nastavu*. Zagreb: Tisak Ing. Granitza.
- Cuvaj, A. (prikupio i uredio, 1910). Sustav početnih učionica. *Građa za povijest školstva u kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* (knjiga 3, str. 133–146). Zagreb: Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjel za bogoštovlje i nastavu.
- Cuvaj, A. (prikupio i uredio, 1910). Ustav pučke škole. *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* (knjiga 5, str. 74–89). Zagreb: Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjel za bogoštovlje i nastavu.
- Haulik, J. (1910). O nastavi i uzgoju mladeži. U A. Cuvaj (ur.), *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas* (knjiga 5., str. 90–109). Zagreb: Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dal. zemaljske vlade Odjel za bogoštovlje i nastavu.

Two hundredth anniversary of the birth of Ivan Filipović (1823-2023)

(organizer of Croatian teachers and reformer of Croatian education)

Abstract

The 200th anniversary of the birth of Ivan Filipović is an opportunity and to some extent an obligation to revalue his contribution to organizing Croatian teachers and reforming Croatian education in a more peaceful democratic atmosphere. The objective valorisation of a public figure is possible only if it is evaluated in the time and space in which it operated, and is reflected in its contribution in relation to the existing situation. In addition to the relevant literature, published material and sources were used to write this paper, which especially refers to the private correspondence of Ivan Filipović.

In this study, the knowledge of Ivan Filipović's contribution to the professional organization of Croatian teachers has been significantly expanded. A number of new insights into Ivan Filipović's contribution to the external and internal reform of Croatian education were highlighted. It has been indisputably established that the overall contribution of Ivan Filipović in the public and educational sphere is such that he can be included without limitations in the great figures of Croatian education of the 19th century.

Keywords: external and internal reform of education and teaching, Ivan Filipović, professional and class teacher associations